

záležitostí. Nejasným zůstává, proč se autoři spokojují abstraktním vymezením pokroku jako momentu vývoje a proč se vyhýbají konstatování, že jde o specifický výsledek, produkt vývoje, přiznávají-li sami, že „vývoj obsahuje pokrok“ (str. 287).

Práce J. Klofáče, M. Svobody a V. Tlustého je nesporným přínosem našemu marxistickému myšlení. Přes řadu výhrad k uce-

lenosti, důslednosti a domyšlenosti práce, přes to, že autoři nezaváhali využít v ní své už dříve publikované myšlenky, a přes jisté ústupky publicistické povrchnosti je třeba kladně ocenit práci autorů nad řadou nových, objemně viděných problémů a doporučit ji pozornosti čtenáře.

J. Suchý

PSYCHOANALÝZA A VEDA

Najpresnejšími experimentálnymi postupmi získané fakty nevyhnutne v sebe zahrnujú aj významy, ktoré sú širšie a všeobecnejšie ako fakty samotné. Hypotézy a teórie vznikajú tak aj vtedy, ak sa čo najprísnejšie snažíme uplatňovať len aspekty nevychádzajúce z rámca zistených faktov a použitých experimentálnych postupov. Niet sa preto čo diviť, že teórie a hypotézy opierajúce sa o vágne pozorovania a nejasne vymedzené východiská zvädzajú k ďalekosiahlym dedukciám a najširším zovšeobecneniam. Kým učenie I. P. Pavlova o vyššej nervovej činnosti je príkladom teórie, ktorá logicky vyplynula z uceleného systému exaktne vypozerovaných a overených faktov a zostala tak na výške vlastnej vedeckej metodológie, psychoanalýza je teóriou druhého typu. Vyšla zo subjektívnych pozorovaní čiastkových problémov psychiatrickej kliniky, verifikácie urobila úzkou introspekciou a využila rad difúzných poznatkov hrubej empirie, aby nakoniec utvorila všetko obsahujúce integratívny systém, ktorý zahrnuje zásadné riešenia a závery psychiatrické, psychologické, filozofické i sociologické, a aby ovplyvnila literárne, výtvarné i dramatické umenie a nárokovala si podať aj kompletný súbor poznatkov postačujúcich pre ucelený svetonázor.

Konfrontácie základných teoretických prístupov I. P. Pavlova a S. Freuda k javom ľudskej psychiky využíva kniha amerického teoretika H. K. Wellsa¹ na to, aby ukázala na hodnotu ich základných výcho-

diskových predpokladov a z nich dedukovaných sústav poznatkov. V našej odbornej literatúre vyšlo už niekoľko prác s podobnou tematikou.² Wellsova práca je však z nich jednak najobsiahlejšia, jednak ťažá najviac práve z podrobného porovnania oboch teórií. Keďže Pavlovov i Freudov systém predstavujú v dnešnom svete nielen základné východiská psychologické, ale aj filozofické a ideologické vôbec, význam ich konfrontácie je závažný. Závažnou je tak aj problematika Wellsovej práce. Povšimneme si, ako ju autor v svojej knihe rieši.

V úvodných dvoch kapitolách podáva autor životopisy I. P. Pavlova a S. Freuda s hodnotiacimi aspektmi. V ďalších dvoch kapitolách rozvádza potom ich základné metodologické východiská a piliere ich teórií. Sú to kapitoly *Výklad snov a slinný reflex* a *Teória potlačenia a podmienený reflex*. Ďalšie tri kapitoly sú venované rozboru teoretického systému I. P. Pavlova a S. Freuda. Tu sa rozoberá Pavlovo učenie o vyššej nervovej činnosti s jeho prístupom k hypnóze a spánku, k signálnym sústavám a k patofyziológii a konfrontuje

¹ H. K. Wells, *Pavlov a Freud*, NPL, Praha 1963, 304.

² B. Dosužkov, *Učení o neurosách s hľadiska Pavlovy reflexologie a Freudovy psychoanalýzy*. Psychoanalytický sborník 1947, 166–198; J. B. Furst, *Neurózy a spoločnosť*, Praha 1961; A. Mette, *Sigmund Freud*, Praha 1962; F. Michajlov, G. Caregorodcev, *Za prahom vedomia*, Bratislava 1963.

sa s Freudovým učením o podvedomí, infantilnej sexualite a oidipovskom komplexe. Posledná kapitola, venovaná téme práce, prináša celkové hodnotenie I. P. Pavlova a S. Freuda, a to jednak na základe ich vlastných prác, jednak na základe ich vzájomného provonania a hodnotenia ich všeobecného významu a dosahu.

V uvedených kapitolách je, prirodzene, sústredené množstvo faktov, ich interpretácie a hodnotenie. Bohatý faktografický materiál umožňuje čitateľovi získať dostatok poznatkov na to, aby sa interpretácie a hodnotenia nestali jednostrannou záležitosťou autora. V tom je významný prínos Wellsovej knihy. V oblasti interpretácií a hodnotení nie je už prínos taký jednoznačný. Hoci Wells priznáva, že základný a rozhodujúci význam I. P. Pavlova i S. Freuda je v ich metodológii, nezvýrazňuje pri interpretácii ich systémov túto stránku. Všimá si podrobne obe teórie najmä ako súbory poznatkov a tieto u Freuda v jednotlivosti i v celku zásadne odmieta, u Pavlova prijíma. Tým dostávajú hodnotenia schematický charakter. V kapitole o Freudovi (str. 73) ešte píše "... v tomto spise sa nesústredujeme na Freuda ako nášho tvorca mýtov, ale na jeho metódy a teórie analýzy psychickej činnosti. Je pomerne jednoduché vysmiať sa jeho neskoršej mytológii a opovržlivo ju odmietnuť. Ale je ničím celkom iné podrobne preskúmať jeho psychoanalytický systém, praktické dôkazy a zovšeobecnenia založené na veľkom množstve odporozovaného materiálu." Ku koncu knihy však už píše, že „Freud zabľúdil od vedy do močarín mýtu, povery a tmárstva“ (str. 262). Spočiatku teda akoby chcel Wells oddeľovať u Freuda racionálne jadro od iracionality a mýtu, neskôr však všetko kladie na jednu rovinu.

Podľa nášho názoru základný rozdiel oboch teórií je v ich metodologických postupoch, pretože tu je moment, ktorý i napriek jednotlivým bystrým postrehom a pozoruhodným intuitívnym poznatkom vedie Freuda do slepej uličky, kým teórii I. P. Pavlova dáva nesporné a trvalé hodnoty

i vzhľadom na experimentálne výskumy došial neuskutočnené. Ak z takéhoto aspektu pristupujeme ku konfrontácii oboch teórií, nemožno hovoriť o kompromise, keď sa prizná nutnosť vedeckého výskumu nevedomia a keď sa ako podnety akceptujú niektoré Freudom zvýraznené pozorovania.

Základnou a pre celú psychoanalýzu rozhodujúcou chybou je Freudova snaha vtesnať nesmiernu zložitost psychiky do úzkeho rámca vykonštruovaných schém, ktoré sú vedecky nielen nezdôvodnené, ale zrejme ani nezdôvodnitelné. Takými sú najmä jeho názory na rozhodujúcu úlohu podvedomia a pudov pre dynamiku psychického života v norme i patológii, ako ich rozvádza najmä vo svojej teórii potlačenia alebo oidipovského komplexu. Wells oprávnenne vytýka Freudovi, že sa pustil po ceste dokazovania racionálnej podstaty iracionálna. V tomto smere psychoanalýza vážne zabrzдила vedecký výskum podstaty ľudskej psychiky a dezorientovala neexaktné oblasti interpretácií ľudskej psychiky, najmä umenie. Na druhej strane sa Freudov vplyv v oblasti exaktných vied prakticky neprejavil a aj akademická experimentálna psychológia americká ho ignorovala. V mnohých závažných a obsiahlych kompendiách experimentálnej psychológie sa s jeho menom nestretávame, kým objavom i teórii I. P. Pavlova sa venujú celé state³ ako základnému prínosu objektívneho výskumu psychiky. Vplyv S. Freuda sa prejavil najúčinnejšie v ideologickej oblasti, čím aj mnohé kritické úvahy získali ideologický charakter. To sčasti zabraňovalo hodnoteniu S. Freuda z čisto vedeckých aspektov. Freudove koncepcie podrobené vedeckej analýze stávajú sa však tiež jasne pochybnými. Základný rozpor je už v samotnom východisku jeho teórie: psychoanalýza podceňuje vplyv vedomého rozumu, ale jej terapeutickým cieľom je posilnenie ja, teda vedomia, rozšírenie jeho poľa vnímania a vybudovanie jeho organi-

³ Napr. R. S. Woodworth, H. Schlosberg, *Experimentálna psychológia*, Bratislava 1960.

zácie.⁴ Napriek tomu sme toho názoru, že možno uviesť prvky Freudovej teórie, ktoré majú stimulačnú hodnotu. Jeho zvýraznenie úlohy sexu v živote človeka, zdôraznenie úlohy nevedomia a isto aj jeho využitie prvkov potlačenia pri analýze snov, za búdania, prerieknutia a pod. môžu mať heuristickú hodnotu. Müller-Hegemann⁵ taktiež oceňuje skutočnosť, že psychoanalýza vo svojich začiatkoch vyzdvihla vplyv okolia proti jednoznačnej orientácii vtedajšej oficiálnej psychiatrie na endogénne faktory, hoci túto svoju zásluhu neskôr celkom stratila postulátom o vrodených pudových mechanizmoch v živote nemodifikovateľných. Isteže výskum podvedomia začal už pred Freudom, napr. výskumom javu tzv. posthypnotického príkazu, a dnešné výskumy podprahového vnímania, vplyvu zamerania na vnímanie a pod. sú z tej istej oblasti. Freud jednako prinútil psychológiu k širokému experimentálnemu prístupu k javom, ktoré sám využíval naprosto ľubovoľne. Z podvedomia používa len potlačené afekty jedného typu.

Celkové odmietnutie S. Freuda zväzda H. K. Wellsa aj k negatívne hodnoteniu jeho ľudských hodnôt. Napríklad prisudzuje mu obhajobu vojny (str. 71). Podľa nášho názoru je celkom iné, ak Freud, vychádzajúc zo svojej koncepcie agresívneho pudu, nie je v otázke mieru príliš optimistický, a iná vec, ak vojnu propaguje. Wells svoje názory medziiným dedukuje z Freudovho listu Einsteinovi, ale z tohože listu vynecháva časť, kde Freud prejavuje vieru, že eros ako pud lásky premôže pud deštrukcie. Müller-Hegemann⁶ zdôrazňuje, že Freud stál vždy čestne a dôsledne na strane progresívnych síl, keď išlo o postoj k vojne a fašizmu. Psychológiu koniec koncov nemožno zamieňať s etikou. Po skúsenostiach z poslednej vojny neznejú niektoré Freudove názory tak nepresvedčivo, keď hovorí, že mnohí ľudia pri ukájaní prv ovládaných pudov za vojny neklesli tak hlboko, ako sa zdá, ale že nikdy nevystúpili tak vysoko, ako sa im mylne prisudzovalo.⁷

Popri rozbere Freudovej teórie podáva Wells podrobný súhrn objavov a interpretácii I. P. Pavlova. Konštatuje, že Pavlov položil základ pre vysvetlenie vedomia, myslenia, pamäti atd. z hľadiska vyššej nervovej činnosti. Nežil však dlho, aby svoje metódy a teórie mohol aplikovať na tieto javy. Jeho metóda bola pomalšia, ale spoľahlivá (str. 262). Wells však napriek týmto záverom podáva učenie I. P. Pavlova ako uzavretý systém, ktorý rieši všetky základné problémy psychiky a poskytuje jedinú použiteľnú metódu výskumu. Wells neoddeľuje zreteľne od seba to, čo je experimentálne overený fakt, čo predpoklad a čo dedukcia. Nedostatkom je, že sa vôbec nezmieňuje o dnes už dokázanom stimulačnom vplyve retikulárnej formácie mozgového kmeňa na činnosť kôry, čo sa už dnes uvádza aj v elementárnych odborných publikáciách.⁸ Najzávažnejší nedostatok Wellsovej knihy je však v jej identifikácii fyziológie vyššej nervovej činnosti s psychológiou. Wells síce tvrdí (str. 271), že „sa vedecká psychológia nesmie obmedzovať na poznanie fyziológie mozgu“, ale že učenie o vyššej nervovej činnosti spolu so spoločenskými vedami a vedeckou epistemológiou budú tvoriť tri základné predpoklady pre vývoj vyzretej vedeckej psychológie. Doterajšiu psychológiu však v najlepšom prípade (ak ide o experimentálnu psychológiu) považuje za popisnú náuku, prípadne za zmes experimentálneho popisu a špekulatívnej teórie (str. 272) a zastrený psychofyzický paralelizmus považuje za základ súčasných psychologických kníh a príručiek (str. 153). Wells nekriticky prijíma niektoré závery pavlovovskej diskusie v Moskve roku 1950, čo vidno z mnohých jeho formulácií, napr. že splynutie psycho-

⁴ D. Müller — Hegemann, *Psychotherapie*, Berlin 1961, 50.

⁵ D. Müller — Hegemann, c. d. 51.

⁶ D. Müller — Hegemann, c. d. 52.

⁷ A. Mette, *Sigmund Freud*, Praha 1962, 52.

⁸ Napríklad G. M. Wyburn, *The Nervous System*, London 1960.

lógia a fyziológia je dnes najbližšou úlohou, že odlúčenie psychológie od fyziológie je poslednou veľkou baštou teológie (str. 169). Z I. P. Pavlova vyberá pasáže, ktoré možno podobne interpretovať, a s povzdychom konštatuje, že ani v Pavlovej krajine k tomu nedošlo, hoci výsledné spojenie fyziológie mozgu a psychológie bude tromfom vedeckého materializmu (str. 168). Tieto a mnohé podobné Wellsove závery sú v priamom protiklade s výsledkami všesväzovej porady o filozofických otázkach fyziológie vyššej nervovej činnosti a psychológie z roku 1962 v Moskve. V uznesení tohto zasadnutia sa medziiným považuje za závažný nedostatok, že sa ešte neprekonali biologizátorské tendencie vo vede o človeku, že predmet psychológie niektorí fyziológovia a filozofi chcú vidieť vo fyziológii vyššej nervovej činnosti, v ktorej vidia jedinú možnosť štúdia ľudskej psychiky.⁹

Wells považuje za nízku metodologickú úroveň, ak experimentálna psychológia zdôrazňuje štatistické dáta a korelácie (str. 272), pričom akoby nepoznal nesmierny metodologický prínos štatistiky, teórie pravdepodobnosti, teórie informácie (napr. princíp náhodnosti v činnosti neurónovej siete) pre výskum základných psychických javov, a to nielen pre ich popis, ale aj pre riešenie základných otázok. Moderná psychológia v otázkach učenia, pamäti, vnímania, dokonca i psychopatológia (poruchy spätnej väzby) spolupracuje dnes efektívne s matematikou, fyzikou i odvetviami techniky práve tak úspešne ako s fyziológiou, a preto obmedzenia pri výskume psychických javov na jednu oblasť znamenali by vážne ochudobnenie. Tento náš názor je v plnom súhlase s uznesením spomenutej moskovskej porady roku 1962, že treba zblížiť fyziológiu vyššej nervovej činnosti

so všetkými oblasťami psychológie, s teóriou automatického riadenia, so súčasnými metódami modelovania fyziologických i psychických procesov, že treba nielen kriticky hodnotiť psychoanalýzu, ale aj vytvoríť dialektikomaterialistické aspekty na povahu a úlohu nevedomých foriem vyššej nervovej činnosti.¹⁰

Vcelku možno o Wellsovej práci povedať, že jej hlavným prínosom je dobrá informácia o dvoch systémoch, ktoré sú dnes výraznými predstaviteľmi subjektívneho a objektívneho prístupu k otázkam ľudskej psychiky. Presvedčivé a správne je jeho hodnotenie oboch teórií z hľadiska ideologického, plne sa dá prijať aj jeho hodnotenie Freudovej a Pavlovej úlohy z hľadiska vedeckej hodnoty ich teórií ako celku. Za vážny nedostatok považujeme však Wellsovo nepochopenie špecifčnosti psychologického výskumu, keďže napr. v oblasti experimentálnej psychológie Freud nemá čo povedať, kým Pavlovo učenie o vyššej nervovej činnosti dáva síce solídne metodologické východisko a ideové hľadisko, ale nedáva nástroj pre konkrétne riešenie množstva závažných otázok, najmä kvalitatívnej povahy. Z hľadiska súčasného vývinu psychológie a fyziológie sú Wellsove snahy o ich stotožnenie nesprávne. Sme taktiež tej mienky, že naprosté odmietnutie psychoanalýzy ako celku nemalo by znamenať, že sa nedá využiť stimulačná a heuristická hodnota tých jej prvkov, ktoré sú podopreté širokou ľudskou skúsenosťou a núkajú sa na exaktné experimentálne overenie.

I. Šipoš

⁹ *Filosofskije voprosy fiziologii vyššej nervnoj dejatel'nosti i psihologii*, Moskva 1963.

¹⁰ C. d., 759—760.